

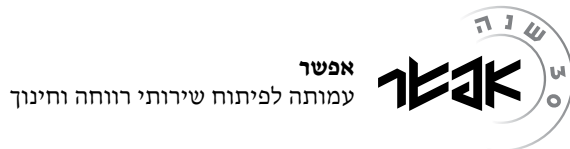
מבגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

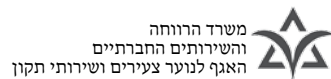
כרך כ"ג • גיליון 41

תמוז תשע"ה – יוני 2015

יוצא לאור על ידי:

בשיתוף עם:

ילדים ומתבגרים במצבי סיכון בישראל כרך א: תמונת מצב של התחום ותוכני ליבה

עורכים: עמנואל גרופר ושלמה רומי

תל אביב: מכון מופ"ת, 2014 (555 עמודים)

רמי סולימני

האתגר המקצועי שעמו העורכים מתמודדים באמצעות הספר אינו רק רב ממדי ורחב היקף, אלא גם בעל חשיבות רבה לכל אדם העוסק בעבודה עם ילדים, בני נוער וצעירים במצבי סיכון בישראל. הסיבה לכך היא שעצם הניסיון לייצר עוגן מקצועי מקיף, אינטר-דיסציפלינרי ועדכני דורש חשיבה מערכתית מקדימה, בקיאות מקצועית והיכרות מעמיקה ומתמשכת עם העשייה בשדה. נוסף על כך, עבודת פיתוח, כתיבה ועריכה מן הסוג הזה כרוכה בדיוק מקצועי רב אשר מתבסס על יכולת זיהוי, איסוף, ניתוח והרכבה של כל פיסות הידע הרלוונטיות – רבות ככל שתהיינה. כרך א של "ילדים ומתבגרים במצבי סיכון בישראל" – "תמונת מצב של התחום ותוכני ליבה", מתמודד בהצלחה עם האתגר המרכזי הזה, תוך שהוא מספק הצצה נדירה אל המקורות התאורטיים והמקצועיים שהשפיעו על התחום ועיצבו אותו במהלך השנים.

בפועל, הספר מורכב מאסופה של 19 מאמרים מקצועיים, המחולקים לשלושה שערים: (א) ההתפתחות והחזון של תחום העבודה החינוכית-טיפולית עם ילדים ומתבגרים במצבי סיכון בישראל ובעולם; (ב) מאפייני אוכלוסיות של ילדים ומתבגרים במצבי סיכון; (ג) תוכני ליבה בעבודה חינוכית-טיפולית עם ילדים ומתבגרים במצבי סיכון ומצוקה. החלוקה לשערים חושפת קו מחשבתי ברור ומארגן: השער הראשון מניח תשתית תפיסתית-פילוסופית, ערכית ומקצועית (שירותים וועדות) המגדירה את העוגנים אשר מניעים את תחום העבודה עם ילדים ומתבגרים במצבי סיכון; השער השני מתמקד באוכלוסיות היעד על פני כל רצף הסיכון, תוך שימת דגש על מאפייניהן הייחודיים הרלוונטיים לחברה בישראל; השער השלישי מביא עמו את הסוגיות, האתגרים והתכנים העדכניים מהעולם החינוכי-הטיפולי ומציג חלק מהמודלים ודגמי הפעולה לעבודה מיטבית עם בני הנוער.

הספר עומד בהצלחה בשלוש מטרותיו המרכזיות: הוא מציג תיאור שיטתי של נושאים שעניינם ילדים ובני נוער במצבי סיכון בישראל, מקבץ יחדיו ובאופן סדור את החומרים המקצועיים העדכניים ביותר הקיימים בארץ ומצליח להעביר את מסריו באופן נהיר ומותאם לאנשי המקצוע הפעילים בשדה, לסטודנטים המתלמדים ולכל המתעניינים בנושא.

הספר הוא מבט רטרוספקטיבי חשוב אל תוך תהליך התפתחות העבודה המקצועית החינוכית-טיפולית בישראל לאורך ששת העשורים האחרונים. לצד זאת, הוא מהווה מקור למידה מקצועי ומהימן, המעורר תהיות ולעתים קרובות גם מעמת את הקורא עם דעותיו האישיות והמקצועיות. חשובה לא פחות העובדה שהספר מצליח להציף סוגיות מקצועיות חוצות תחומים, ובחלק מן המקרים הוא אף מעלה תפיסות עבודה חדשניות הקוראות תיגר על פרדיגמות מקצועיות שהשתרשו בעבודה עם ילדים ובני נוער במצבי סיכון לאורך השנים: החל ממאמרם של גרופר, סוקולובסקי ורומי, אשר מביא עמו הגדרות מקצועיות במטרה לייצר שפה מקצועית אחידה, דרך מאמרן של היימן ואולניק-שמש, העוסק בתופעה חדשה ברשת אשר הולכת ומתרחבת בעשור האחרון (אלימות ובריונות בקרב בני נוער במרחב המקוון), וכלה במאמרה של ראזר, המציע 'מסגור מחדש' (reframing) לעבודה חינוכית עם תלמידים בהדרה ובסיכון.

הספר משמש במה מרכזית לשני מוטיבים מקצועיים חשובים. הראשון מביניהם מתייחס למינוח שהעורכים בחרו לאמץ ולהטמיע באופן שיטתי בספר – ילדים ומתבגרים **במצבי סיכון**. התוספת הקלה למונח המסורתי אינה סמנטית בלבד. מדובר בביטוי לתפיסה המקצועית הרואה ספקטרום שלם של מצבי סיכון ומבחינה במנעד רחב של עצמות, מינונים ומאפיינים שונים של מצבי הסיכון. אפשר להבחין בשפה מקצועית זו בעיקר במאמרם של גרופר, סוקובסקי ורומי, אשר פותח את השער הראשון ואת הספר כולו, וכן במאמרם של עציון ולהב, העוסקים בטיפולוגיה של נוער במצבי סיכון ובפרופילים של הנוער המנותק. מעבר לכך, במאמרים אלה הסיכון נתפס כקטגוריה דינמית ומשתנה – ולא כמצב סביל, קבוע ובלתי הפיך.

המוטיב השני שהספר מקדם נותן ביטוי להיפוך הדרמטי שחל במהלך השנים האחרונות ביחס לתפיסת העבודה והשפעתה בקרב אוכלוסיות היעד – **ממיקוד בגורמי סיכון למיקוד בגורמי סיכוי**. המעבר מחשיבה צרה וכמעט מובהקת של מניעה לדפוסי חשיבה אקטיביים יותר, המאופיינים בגישת הכוחות (strength perspective), ניכר במאמרים לאורכו של הספר. דבר זה מבשר על שינוי מקצועי משמעותי, שיחולל בשנים הקרובות השפעה חיובית, מהותית ומתמשכת בקרב ילדים, בני נוער וצעירים במצבי סיכון, ויקרין על אנשי המקצוע העובדים עמם. הדוגמה הבולטת לקו חשיבה שכזה מצוי במאמרם של שמש ושמש, אשר מציגים את גישת החוסן, הנשענת על כוחות ומוקדת באדם, לעומת הגישה הטיפולית הפתוגנית, הממקמת את עיקר מאמציה בחיפוש אחר גורמי הסיכון בסביבה. שיח מקצועי בסוגיית ההיפוך והמעבר מגורמי סיכון לגורמי סיכוי, אשר הולך ומתרחב בשנים האחרונות, עשוי לתרום רבות לאנשי מקצוע העובדים עם אוכלוסיות במצבי סיכון, מה שמקנה לו משמעות רבה בכל הקשור ליצירת השפעה רחבה ככל האפשר על קהלי היעד – ילדים ומתבגרים במצבי סיכון.

קו נוסף ובולט של הספר משתקף מתוך העיסוק במורכבות הרבה הגלומה בעשייה מקצועית עם ילדים ומתבגרים במצבי סיכון. הדיון בסוגיית המורכבות מתקיים בעקיבות במאמרים, וההתייחסות אליה נעשית מנקודת מבט המבדילה בין שלוש רמות שונות של מורכבות: האישית, המקצועית והחברתית. המורכבות הראשונה

מתייחסת לעצם מצבם של הילדים והמתבגרים ולקשיים האישיים הרבים הנובעים מכך; המורכבות חברתית משתקפת היטב בעיסוק במאפיינים הייחודיים של ישראל (בעיקר בהקשר של אוכלוסיות היעד) וכן מההשלכות שיש כיום לשיקולים כלכליים בחברה בכלל ובתחום עיסוקם של אנשי המקצוע העובדים עם ילדים ונוער במצבי סיכון בפרט; המורכבות השלישית נובעת מהתמודדות עם אתגרים מקצועיים, ישנים וחדשים כאחד, ואחד הביטויים המובהקים לכך הוא המתח בין המרכיב החינוכי לעומת זה הטיפולי.

לא ניתן להתעלם מן העובדה כי נושא הצעירים במצבי סיכון (+18), תופעה חברתית שהולכת ומתרחבת, אינו מקבל ביטוי מספיק בספר. הסיבה לכך בוודאי נעוצה בחלקה בכך שמדובר בקבוצת אוכלוסייה שההכרה בה היא חדשה יחסית, והעיסוק בה הופך לרלוונטי יותר ויותר רק בשנים האחרונות. גם במקומות שבהם קיימת התייחסות לגילאים הללו, כגון במאמרו של תמר דיניסמן וענת זעירא, היא נעשית מנקודת המבט של בוגרי הפנימיות החוץ-ביתיות ומעברם לחיים עצמאיים. בכך, השיח על צעירות כעל תקופת התפתחות חדשה (young adulthood) אינו מתקיים דיו בספר. מצב זה מציב בפני העוסקים במלאכה אתגר מקצועי וצורך להאיר את הסוגיה במאמרים ובכתבי עת העוסקים במצבי סיכון.

לסיכום, המסר המרכזי של הספר הוא של מרכזיות החינוך בחייהם של הילדים ובני הנוער, על כל היבטיו (פורמליים ובלתי פורמליים כאחד). הדבר עולה מן הכתוב במאמרים, אך נוכח גם על גבי הכריכה של הספר – בתחתיתה ניתן להבחין ביד המחזיקה מפתח ששינוי מורכבות מאותיות לועזיות ויוצרות את המילה: education. וכאן נשאלת השאלה: האם מדובר במפתח לניעות חברתית, המסוגל לפתוח את כל הדלתות החשובות עבור אותם ילדים ובני נוער? וחשוב מכך, בידי מי נמצא המפתח – בידיהם של בני הנוער או בידי אנשי המקצוע העובדים עמם? את התשובות לשאלות כגון אלו, גם אם הן אינן חד-משמעיות, ניתן למצוא בספר – שהוא, לעניות דעתי, מעשיר, מעמיק, מעורר מחשבה ובעל ערך חשוב לכל אדם העוסק בנושא ילדים, נוער וצעירים במצבי סיכון.